

DEMOGRAFICKÝ VÝSKUM RÓMSKEJ RODINY V PLAVECKOM ŠTVRTKU

ZUZANA KUMANOVÁ

V príspevku sa pokúsime zhrnúť prvé výsledky výskumu *rómskej rodiny* v lokalite Plavecký Štvrtok. Škála možných prístupov k téme je široká, rozhodli sme sa v tomto výskume uplatniť etno-demografický prístup.

Rómovia na Slovensku predstavujú osobitné etnické spoločenstvo vyznačujúce sa odlišnosťou nielen antropologickou, ale najmä v sociokultúrnych prejavoch. Pri akejkoľvek charakteristike je potrebné uvedomiť si vnútornú subetnickú, sociálnu, vzdelanostnú a kultúrnu diferencovanosť. Na rozdiel od majoritnej spoločnosti je rómska populácia charakteristická vekovou štruktúrou progresívneho charakteru. Predproduktívna zložka tvorí až 43%. Poproduktívneho veku sa dožíva len veľmi málo Rómov. V 70. rokoch štátna správa evidovala, že až 50% rómskeho obyvateľstva sú deti a školopovinná mládež. Podobne progresívny charakter mala slovenská spoločnosť začiatkom storočia. Z pohľadu humánnej geografie je vysoká natalita a progresívny charakter vekovej štruktúry obyvateľstva charakteristický pre rozvojové krajiny s nízkou úrovňou výrobných síl a nízkym stupňom sociokultúrnej a vzdelanostnej úrovne. Zvyšujúca sa životná úroveň je predpokladom nástupu zníženia pôrodnosti a zvyšuje sa perspektíva dožitia sa poproduktívneho veku.

A. Jurová¹ konštatuje, že vysoká miera pôrodnosti je dôsledkom plodnosti rómskych žien počas celého reprodukčného obdobia, najmä v zaostalých rómskych komunitách, kde na jednu rómsku matku pripadá priemerne viac ako 5 živonarodených detí. Aj keď dojčenská úmrtnosť u Rómov dlhodobo klesá, v porovnaní s majoritným obyvateľstvom je ešte stále vysoká, troj až štvornásobná. Významným rozdielom v porovnaní s ostatnou populáciou je aj vysoký podiel rómskych prvoroďčiek vo veku nižšom ako 18 rokov (v zaostalých lokalitách vyše 30% tvoria matky, ktoré svoje prvé dieťa porodili vo veku 15-17 rokov). V posledných dvoch-troch desaťročiach aj u Rómov začala prebiehať *demografická revolúcia*,² najmä v sociálne vyspelejšom prostredí u strednej a mladšej generácie aspoň so stredoškolským vzdelaním, kde okrem poklesu dojčenskej úmrtnosti klesá aj priemerný počet živonarodených detí na jednu matku, ubúda počet pôrodov žien starších ako 35 rokov i počet prvoroďčiek mladších ako 18 rokov.

Vzhľadom k uvedeným charakteristikám sme sa rozhodli pre výskum, kde kladieme dôraz na popis vybraných demografických ukazovateľov ako charakteristík rómskej populácie vo vybranej lokalite. Ďalej nás bude zaujímať, či v uvedenej lokalite došlo k nástupu demografickej revolúcie. Výskum chápeme ako východisko pre poznanie rómskej society v lokalite. Z metodologického hľadiska sú výsledky výskumu základné informácie, ktoré vymedzujú okruh tém pre etnologický výskum.³

Obec Plavecký Štvrtok leží južne 18 kilometrov od Bratislavy.⁴ Pri sčítaní ľudu, domov a bytov v roku 1991 mala obec 1918 obyvateľov. Posledná štatistika z roku 1989 zachytávajúca Cigánov-Rómov uvádza 283 osôb. V januári roku 1996 pracovníčky Obecného úradu odhadovali, že v lokalite žije asi 350 Rómov. Táto komunita v Plaveckom Štvrtku sa pokladá za najzaostalejšie žijúce spoločenstvo Rómov na západnom Slovensku. Rómovia žijú v osade označovanej ako *kolónia*, ktorú tvoria zväčša murované 1-2 priestorové domy. Podstatná časť domov je postavená bez stavebného povolenia. Na každé z 52 popisných čísiel domov je v priemere prihlásených na trvalý pobyt 7 ľudí a podľa názoru pracovníčok obecného úradu je osada preľudnená. *Kolónia* leží na okraji dediny, neďaleko železničnej trate a napriek tomu, že tvorí prirodzenú súčasť obce, jej obyvatelia sú izolovaní. Práceschopní Rómovia sú v súčasnosti nezamestnaní, ekonomickú situáciu si vylepšujú zberom a odpredajom lesných plodov. Spolužitie Rómov s nerómskym obyvateľstvom obce je problematické, vyostrujú ho obvinenia Rómov z poľného lupu a krádeží v záhradách. Napriek tomu, že väčšina Rómov je katolíckeho vierovyznania, do náboženského života obce nie sú zapojení. Po roku 1989 však boli viackrát kontaktovaní Svedkami Jehovovými. Rómovia takmer nehovoria rómsky, nezistili sme, že by na seba označenie používali nejaké pomenovanie. Rómov z obce Kuchyňa volajú *Pojáci* a hovoria o nich: „*sú černí*“. Nezistili sme, kedy sa Rómovia v lokalite usídlili. V obecnej kronike písanej od roku 1954 sa rómska komunita spomína predovšetkým ako objekt socializačných snáh. Ochotu napomôcť Rómom z Plaveckého Štvrtku riešiť pálčivé problémy, v ktorých sa ocitli, prejavila holandsko-slovenská nadácia SPOLU.

V priebehu roka 1996 sme analyzovali matriku narodení a úmrtí matričného obvodu Plavecký Štvrtok, pričom sme excerpovali všetky údaje týkajúce sa rómskej populácie. V určení príslušnosti sme vychádzali z priezviska,⁵ prípadne z údajov v rubrike Bydlisko-miesto narodenia (cigánska búda, cigánska osada a asi od 60. rokov domy v osade majú popisné číslo vyššie ako 600). V matrike narodení sú spravidla zaznamenané tieto údaje: dátum narodenia, meno a priezvisko dieťaťa, pohlavie dieťaťa, vierovyznanie dieťaťa, miesto narodenia a bydlisko, meno, priezvisko a rodné meno matky, dátum narodenia matky (alebo vek pri pôrode), meno a priezvisko otca, dátum narodenia (alebo vek pri narodení dieťaťa), bydlisko rodičov. V rubrike INĚ matrikár zapisuje dôležité údaje (uznanie otcovstva, adopciu, umiestnenie do detského domova, prípadne úmrtie dieťaťa). Za sledované obdobie 1895-1995 nebola matričná prax totožná, v období 1950 až 1961 napr. do matriky narodení zapisovali aj starých rodičov zo strany otca i matky. Rovnako je potrebné prihliadať aj na subjektívizmus matrikára, predovšetkým v otázke záznamu rodného mena matky a záznamu uznania otcovstva. Viackrát sme zistili, že aj v prípade, že partneri neboli zosobášení, matrikár zapísal matke priezvisko po mužovi. Ak by sme sa rozhodli venovať aj problematike uzatvárania sobáša, prípadne počtu detí narodených pred štátom uznaným sobášom, bolo by nevyhnutné excerptovať matriky sobášov z viacerých matričných obvodov a niektoré údaje z matriky narodení korigovať, ako i dôsledne verifikovať v teréne.

Ďalšie údaje sme čerpali z matriky úmrtí, kde sme excerpovali iba záznamy o detskej úmrtnosti v rómskej populácii. Zaznamenali sme dátum úmrtia, meno a priezvisko zomretého, dátum narodenia, bydlisko, mená rodičov, príčinu smrti (slovne alebo číselný kód). Údaje z matrik sme doplnili a verifikovali záznamami z evidencie obyvateľstva.

Z excerptu sme vytvorili dve kartotéky, prvú kartotéku narodených a z nej druhú kartotéku rodičiek. Obe sú usporiadané chronologicky, podľa dátumov narodenia.

A. B. Mann sa pokúsil analýzou vývoja štruktúry rómskych rodín v troch obciach na Spiši⁶ zistiť, či nastal proces demografickej revolúcie a ako ho možno charakterizovať. Na možnú konfrontáciu vývoja si vytypoval tri rómske lokálne spoločenstvá na Spiši (Bystrany,

Spišské Tomášovce, Spišský Štvrtok). Kritériom výberu bola socio-spoločenská diferenciácia. Bystrany predstavujú najzaostalejšie spoločenstvo žijúce na nízkej sociokultúrnej úrovni, Spišské Tomášovce sú dynamicky sa rozvíjajúce v povojnovom období a Spišský Štvrtok v povojnovom období s mierne stagnujúcim vývojom. Na základe analýzy autor dospel k záveru, že v rokoch 1895-1990 došlo k viacerým zmenám. Pri porovnaní vývoja pôrodnosti, úmrtnosti detí do troch rokov života a priemerného počtu detí v rodine konštatuje permanentný pokles vo všetkých troch lokalitách. Javí sa, že zmena zloženia (počet detí) biologickej rodiny je spôsobená predovšetkým úbytkom pôrodov rodičiek starších ako 35 rokov. A. B. Mann v tom vidí „tendenciu či priamo nastupujúcu cestu k plánovanému rodičovstvu“. Výskumy A. B. Manna na Spiši potvrdzujú hypotézu nástupu demografickej revolúcie v rómskej populácii na Slovensku, vyslovenú viacerými autormi. A. B. Mannom vyslovená hypotéza o postupnom nástupe demografickej revolúcie v závislosti od stupňa ekonomickej a kultúrnej vyspelosti, pričom za dôležitý faktor pokladá aj mieru spolužitia s nerómskym obyvateľstvom, sa výskumom potvrdila.

S poznatkami A. B. Manna pracujeme ako s vhodným porovnávacím materiálom k výsledkom vlastného výskumu v Plaveckom Štvrtku.

Pôrodnosť

Pôrodnosť (natalita) je základný populačný proces, na báze ktorého sa formuje reprodukcia obyvateľstva. Základným ukazovateľom je počet narodených v stanovenej časovej jednotke. Na štatistické porovnávanie pôrodnosti slúži koeficient pôrodnosti, podiel počtu všetkých narodených v stanovenom období a stredného stavu populácie v sledovanom časovom intervale.⁷

Z matriky narodení sme excerpovali všetky údaje o narodených Rómoch za obdobie 1895-1995. Spolu sme z matriky narodených excerpovali údaje o 439 živonarodených deťoch. Excerptá sme chronologicky zoradili a rozčlenili na 10 ročné obdobia počnúc rokom 1901. Excerptá za roky 1896-1900 používame ako pomocné a v prípade výpočtu indexu rastu počtu narodených hypoteticky predpokladáme pôrodnosť 1891-1895 rovnakú ako v rokoch 1896-1900. Pri excerptovaní údajov z matriky sme zaznamenali aj pohlavie dieťaťa. Pri našom výskume je to údaj podružný, uvádzame ho však na doplnenie informácií o rómskej societe v Plaveckom Štvrtku.

Tabuľka č.1 vyjadruje počet pôrodov v jednotlivých desaťročných obdobiach – decéniách. Zároveň uvádzame index počtu narodených. Index počtu narodených vyjadruje pomer počtu pôrodov v istom období vzhľadom k obdobiu predchádzajúcemu. Hodnota tohto indexu väčšia ako 1 (alebo 100%) vyjadruje navýšenie počtu pôrodov, hodnota nižšia ako 1 predstavuje pokles pôrodov. Ďalšie stĺpce zachytávajú pohlavie dieťaťa, resp. udávajú počet chlapcov.

V sledovanom období 1896-1990 globálne zaznamenávame nárast pôrodnosti. V dvoch zo sledovaných decénií dochádza k poklesu pôrodnosti. V období 1911-1920 poklesla natalita zo 14 pôrodov v predchádzajúcom období na 7. Index počtu narodených má hodnotu 0,5, čo je iba polovičná pôrodnosť ako v predchádzajúcom období. Druhé obdobie sú roky 1961-1970, kedy poklesol počet pôrodov na 75 (zo 79 v predchádzajúcom období). Index rastu počtu narodených je 0,9, čo znamená, že sa narodilo o 10% menej detí ako v predchádzajúcom období. Všetky ostatné obdobia vykazujú nárast pôrodnosti. V decéniu 1921-1930 je index počtu narodených 2,3, znamená to, oproti predchádzajúcemu obdobiu sa narodilo o 1,3 násobok detí viacej. Reálne to znamená, že v tomto období sa narodilo 16 detí, kým v predchádzajúcom iba 7. V obdobiach 1931-1940 a 1941-1950 sme zazname-

Tabuľka č. 1

Obdobie	Počet pôrodov	Index rastu počtu narodených	Index rastu počtu narodených v %	Počet chlapcov	Počet chlapcov v %
1895-1900	5			3	60
1901-1910	14	1,4	140	8	57
1911-1920	7	0,5	50	5	71
1921-1930	16	2,3	230	7	43
1931-1940	23	1,4	140	10	43
1941-1950	40	1,7	170	24	60
1951-1960	79	2,0	200	41	52
1961-1970	75	0,9	90	42	56
1971-1980	87	1,2	120	39	45
1981-1990	93	1,1	110	47	50

nali iba pozvoľný nárast pôrodnosti. Index počtu narodených má hodnotu 1,4 a 1,7. Tento nárast smeruje k hodnote indexu 2,0 v decéniu 1951-1960. V období 1971-1980 zaznamenáme pozvoľný nárast pôrodnosti, a to zo 75 živonarodených detí na 87, index počtu narodených je 1,2 násobok. V poslednom nami sledovanom období 1981-1990 sa nárast zmierňuje, index počtu narodených je 1,1, čo znamená nárast počtu narodených o 10%. Reálne je to nárast z 87 živonarodených detí na 93 detí.

Pri pohľade na vyjadrenia pohlavia narodených detí zisťujeme, že v obdobiach 1921-1930, 1931-1940 z celkového počtu narodených bolo 43% chlapcov. V ostatných obdobiach sa rodilo viac chlapcov, a to percentuálne od 50% – 71%. Pričom všeobecne je rómska populácia na Slovensku pokladaná za mierne femitívnu.⁸

Pri hľadaní príčinnosti trendov vývoja pôrodnosti sme zaznamenali, že k poklesu pôrodnosti došlo v obdobiach 1911-1920 a 1961-1970. Kým prvé obdobie historicky zodpovedá prvej svetovej vojne, pre druhé obdobie musíme hľadať vysvetlenie v postoji štátu (sociálnej politike) k Rómom.⁹ Dynamickejšie nárasty pôrodnosti, kedy index počtu narodených dosahuje hodnotu 2,3, charakterizujú obdobie 1921-1930 a obdobie 1951-1960, index počtu narodených má hodnotu 2,0. Do rokov 1921-1930 spadá svetová hospodárska kríza a zhoršenie sociálnej situácie môže mať paralelu v náraste pôrodnosti. V období 1951-1960 Československo uplatňovalo propopulačnú sociálnu politiku, čo sa prejavilo nárastom pôrodnosti. Z hľadiska vývoja je predpoklad nástupu demografickej revolúcie u rómskej populácie v Plaveckom Štvrtku, index počtu narodených za obdobie 1981-1990, ktorý má hodnotu 1,1, ale na potvrdenie tohto javu je potrebných viacero údajov.

V troch skúmaných obciach na Spiši je prvý pokles pôrodnosti v období 1911-1920. Index počtu narodených za toto obdobie dosahuje hodnoty 0,8 (Bystrany), 1,1 (Spišské Tomášovce) a 0,7 (Spišský Štvrtok). V Plaveckom Štvrtku je index počtu narodených za toto obdobie 0,5. V nami sledovanej lokalite k druhému poklesu dochádza v období 1961-1970, kedy index má hodnotu 0,9. Rovnako je konštatovaný pokles pôrodnosti za toto obdobie v lokalite Bystrany, index počtu narodených 1,3 oproti hodnote za predchádzajúce obdobie 1,6 a hodnote za nasledujúce obdobie 1,5 a v lokalite Spišský Štvrtok, kde index počtu narodených je 0,9 oproti predchádzajúcemu obdobiu, index počtu narodených 1,5

a nasledujúcemu 1,2. Porovnaním výskumov možno konštatovať, že k poklesu pôrodnosti v lokalite Plavecký Štvrtok a lokalitách na Spiši došlo v rovnakých historických obdobiach.¹⁰

V decéniu 1921-1930 zaznamenávame v Plaveckom Štvrtku najväčšiu hodnotu indexu počtu narodených, a to 2,3. Možno konštatovať, že v rovnakom období zaznamenávame najvyšší index rastu tiež v lokalitách na Spiši, Bystrany index počtu narodených 2,2, Spišský Štvrtok 2,2.

Druhá najvyššia hodnota indexu narodených zaznamenaná v Plaveckom Štvrtku v období 1951-1960 (hodnota 2) má tiež obdobu vo výskumoch A. B. Manna, i keď číselná hodnota indexu počtu narodených je nižšia (Bystrany 1,6, Spišský Štvrtok 1,5). Na porovnanie vyčíslime percentuálne rozdiely vzhľadom na predchádzajúce obdobia. Decénium 1941-1950 v Plaveckom Štvrtku je to nárast o 30%, v Bystranoch o 20% a v Spišskom Štvrtku o 30%. Teda opäť zaznamenávame relatívnu zhodu vo vývoji pôrodnosti v povojnovom období v Plaveckom Štvrtku a v dvoch obciach na Spiši.

Výskumy na Spiši dokladujú pozvoľný nárast pôrodnosti v povojnovom období. Naše zistenia v Plaveckom Štvrtku tieto trendy vo vývoji pôrodnosti plne potvrdzujú. A. B. Mann zaznamenáva v decéniu 1981-1990 pozvoľný pokles pôrodnosti v lokalitách Bystrany, index počtu narodených má hodnotu 1,5 v období 1971-1980 a v období 1981-1990 má hodnotu 1,2 a v Spišskom Štvrtku, kde index počtu narodených má hodnotu 1,2 v decéniu 1971-1980 aj 1981-1990. V súlade s uvedenými výsledkami sú aj výsledky výskumu v Plaveckom Štvrtku. Index počtu narodených je v decéniu 1981-1990 o 10% nižší ako index počtu narodených v predchádzajúcom období.

Graf č.1 Reálna pôrodnosť

Graf je obrazovým vyjadrením reálnej pôrodnosti. Os x predstavuje časovosť, rozdelená je na jednotlivé decéniá. Na osi y je zaznamenaný reálny počet pôrodov.

Môžeme v ňom vidieť nárast reálnej pôrodnosti. K miernym poklesom dochádza iba v obdobiach 1911-1920 a 1961-1970. Medzi počiatočným a konečným stavom je rozdiel 88 jednotiek, graficky sa stav pôrodnosti prejavuje ostrou stúpajúcou krivkou.

Krivka má mierne klesajúcu tendenciu smerom k prítomnosti. Najvyšší bod 2,3 (230%) dosahuje v období 1921 -1930. K poklesu krivky v období 1931-1940 až 1990 dochádza za miernych výkyvov. Podobný priebeh majú aj grafické vyjadrenia indexu počtu narodených v Spišských Tomášovciach a Bystranoch.

Graf č. 2 Index počtu narodených

Graf je grafickým vyjadrením indexu počtu narodených v časovom horizonte 1895-1995. Os x zachytáva časové obdobie, počnúc rokom 1901 v desaťročných intervaloch. Os y predstavuje hodnoty indexu počtu narodených za jednotlivé decéniá.

Novorodenecká a dojčenská úmrtnosť

Úmrtnosť (mortalita) je druhou rozhodujúcou zložkou prirodzeného pohybu obyvateľstva. Novorodenecká úmrtnosť sa vykazuje do 28. týždňa po narodení a dojčenská do 1 roka. Prostredníctvom detskej mortality možno sledovať stav populácie, ale i správanie sa menších jednotiek (rekonštrukcia rodín a určenie priemerného počtu detí v rodine). Znižovanie dojčenskej úmrtnosti je výsledkom rastúcej úrovne materiálneho zabezpečenia živonarodených detí, rastu kultúrnej vyspelosti obyvateľstva, vedeckého pokroku, a najmä zdravotníckej starostlivosti.

Úmrtnosť do 3. roku nie je zvlášť štatisticky sledovaná, ale A. B. Mann vychádza zo skúsenosti, že v tomto období je u rómskych detí úmrtnosť na úrovni dojčenskej úmrtnosti majoritnej spoločnosti.

Z matriky narodení sme excerpovali údaje o pôrodoch za obdobie 1895-1995. V prípade úmrtia dieťaťa je matrikár zaviazaný zaznamenať túto skutočnosť do matriky narodení. Keďže v tomto smere neexistovala v sledovanom období jednotná prax (menil sa vek zomrelého dieťaťa, do ktorého sa táto skutočnosť zaznamenávala do matriky narodení, ale v niektorých obdobiach táto povinnosť aj odpadla), použili sme v tomto smere matriku úmrtí. Na zistenie detskej úmrtnosti sme zaznamenali 21 údajov v časovom horizonte 1895-1990. Údaje sme chronologicky zoradili do tabuľky v jednotlivých decéniách.

Tabuľka č. 2 vyjadruje stav detskej úmrtnosti v chronologickom slede za desaťročné obdobia. Prvý stĺpec obsahuje údaj o všetkých živonarodených deťoch, druhý udáva počet úmrtí detí do troch rokov. Oba údaje sú potrebné na výpočet indexu detskej úmrtnosti do troch rokov veku. Index uvádzame v %.

Tabuľka č.2

Obdobie	Počet pôrodov	Úmrtie do 3. Roku	Index úmrtnosti v %
1895-1900	5	3	60
1901-1910	14	3	21
1911-1920	7	1	14
1921-1930	16	3	19
1931-1940	23	1	4,4
1941-1950	40	6	15
1951-1960	79	0	0
1961-1970	75	1	1,3
1971-1980	87	2	2,3
1981-1990	93	1	1,1

V sledovanom období 1896-1990 dochádza k poklesu detskej úmrtnosti. Reálny počet úmrtí detí do troch rokov je pomerne konštantný, avšak vzhľadom k nárastu reálnej pôrodnosti v konečnom dôsledku detská úmrtnosť klesá. Reálne nedochádza, až na jednu výnimku, k prekročeniu troch úmrtí detí za desaťročné obdobie. Najlepšie pokles detskej úmrtnosti dokladuje index detskej úmrtnosti daný podielom počtu úmrtí a počtu pôrodov. Index úmrtnosti klesá od hodnoty 21% v decéniu 1901-1910 k 1,1% v decéniu 1981-1990. Do druhej svetovej vojny (obdobia 1901-1910, 1911-1920, 1921-1930) má index detskej úmrtnosti do troch rokov veku hodnotu 21% až 14%. Avšak od obdobia 1931-1940 až po súčasnosť sa hodnoty indexu pohybujú v rozmedzí od 4,4% – 1,1%.

Uviedli sme, že reálna úmrtnosť v jednom decéniu dosahuje vyššiu hodnotu, a to 6 úmrtí v decéniu 1941-1950. Ozrejmiť dôvod vyššej reálnej úmrtnosti môžeme iba výskumom v teréne, predpokladáme však, že vo vývoji pôrodnosti sa odráža aj druhá svetová vojna.

V nami sledovanom období dochádza k poklesu detskej úmrtnosti do troch rokov veku. V prvom období 1901-1930 je pokles pozvoľnejší. V decéniu 1931-1940 dochádza k razantnejšiemu poklesu. Tento jav nevieme bez etnologického výskumu vysvetliť.

V 50. rokoch sa značne zlepšilo sociálne a zdravotné zabezpečenie Rómov zo strany štátu, postupne sa lekárske prehliadky tehotných a novorodencov stali povinnosťou (v niektorých obdobiach boli na zdravotné prehliadky viazané sociálne dávky). Tento fakt spolu so skvalitnením materiálneho zabezpečenia v druhej polovici 20. stor. sú príčiny ústupu detskej úmrtnosti do troch rokov veku. V druhej polovici 20. storočia je detská úmrtnosť do troch rokov veku v Plaveckom Štvrtku v norme.¹¹

Z grafu č.3 vidíme, že až na jednu výnimku krivka neprekračuje počet 3. Výnimku tvorí iba záznam pri decéniu 1941-1950.

Z tvaru krivky v grafe č. 4 sledujeme spočiatku pozvoľný pokles, ktorý v decéniu 1931-1940 nabera dramatický ráz, v decéniu 1961-1970 má dokonca nulovú hodnotu.

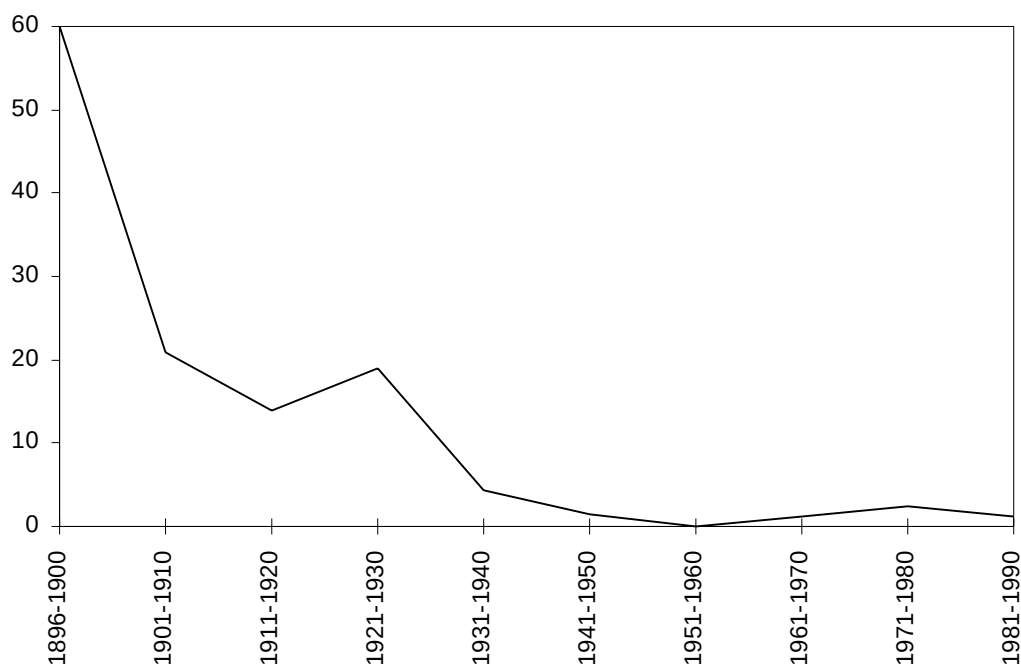

Graf č. 3 Reálna úmrtnosť detí do 3. roku

Graf zachytáva reálnu detskú úmrtnosť v časovom horizonte 1901-1990. Na osi x je zaznačené časové členenie na decéniá, na osi y je zaznačený počet úmrtí detí do troch rokov veku.

Porovnaním výsledkov výskumu v nami sledovanej lokalite a lokalitách na Spiši zistujeme nasledovné:

V Bystranoch, Spišských Tomášovciach aj Spišskom Štvrtku dochádza k podobnému priebehu poklesu detskej úmrtnosti do troch rokov veku. Dramatickejší pokles v Bystranoch autor zaznamenal v decéniu 1951-1960, z 24,2% (242) na 7,1% (71) a následne na 11,4% (114). Tento jav korešponduje s údajmi v Plaveckom Štvrtku. Pokles z 1,5% (15) na 0% (0) a následne nárast na 1,3% (13). Spišské Tomášovce, ktoré v sledovaných demografických parametroch „zaostávajú“ o jedno decénium, vykazujú pokles a mierny nárast zo

Graf č.4 Index úmrtnosti do 3. roku

Graf je vyjadrením indexu detskej úmrtnosti do troch rokov veku. Os x je časová, členená na decéniá, os y má číselné hodnoty.

11,6% (116) na 14 v decéniu 1961-1970. Na otázku, čím je tento jav spôsobený a či je zákonitý alebo náhodný, môžeme odpovedať iba po etnologickom výskume.

Pôrodnosť a úmrtnosť v logických intervaloch

V predchádzajúcej časti sme sa venovali pôrodnosti a úmrtnosti detí do 3 rokov. Obdobie 1895-1995 sme členili na decéniá, bez ohľadu na historickú dobu a udalosti, ktoré na sledované javy mohli mať vplyv. Takéto členenie je plne v súlade so štatistickým členením a aj členením ostatných bádateľov. V nasledujúcej časti sa pokúsime o isté logické členenie.

Medzníkom vzťahu Československej republiky k Rómom je zákon zo 14. 6. 1927 *O potulných Cikánech*. Tento obmedzoval Rómov, neumožňoval sezónny presun za obživou, nariadil presnú evidenciu (cigánske legitimácie), dovoľoval bezdôvodnú policajnú perzekúciu, umožňoval odnímanie detí...

Vydaním tohto zákona ohraničujeme prvý logický interval. Predpokladáme, že na demografické správanie má vplyv aj hospodárska kríza. Jej nástup pokladáme za ďalší medzník.

Ukazuje sa, že sa nedopustíme veľkej chyby, ak použijeme 6 ročné intervaly. Odrážajú historické obdobie a zároveň je možné štatistické spracovanie.

Najneslobodnejším obdobím v novodobých dejinách Rómov bola druhá svetová vojna. Počas tzv. Slovenského štátu 1938-1944 boli proti Rómom namierené viaceré zákony a na-

riadenia. Tieto obmedzovali ich slobodu a pripravovali podmienky na ich fyzickú likvidáciu. Obdobie 1939-1944 pokladáme za historicky jednotné.

Vzťah spoločnosti a Rómov v povojnovom období je možné označiť ako neujasnený. Na jednej strane je to tolerancia až benevolencia štátu a na druhej strane v platnosti zostal zákon č. 117 z roku 1927 *O potulných Cikánech*. Zatiaľ čo Košický vládny program proklamoval občiansku rovnosť, na Rómov z hľadiska príslušnosti k asociálom sa vzťahovala *nútená všeobecná pracovná povinnosť* (výstavba priehrady v Ústí nad Oravou, železničnej trate Kralovany).

Do obdobia 1951-1960 spadá riešenie tzv. cigánskej otázky cestou aktívnej kladnej asimilácie realizovanej cez zaškolenie a vzdelávanie detí, zaraďovania do pracovného procesu, snaha likvidovať negramotnosť, zlepšovať sociálne pomery, zlepšovať hygienu a zdravotnícku pomoc, likvidáciou osád a chatrčí...

V roku 1957 bol pripravený a následne 8. 4. 1958 bol prijatý zákon č. 74/1958 *O trvalom usídlení kočujících osob*, ktorý znamenal pre časť Rómov nútené trvalé usídlenie.

Slabé výsledky realizácie prevýchovy-resocializácie Rómov si žiadali novú koncepciu prístupu, ktorá sa postupne sformovala v 60. rokoch. 13. 10. 1965 uznesením vlády vznikol *Vládny výbor pre otázky cigánskych obyvateľov*, ktorý pripravil a mal dohliadať na harmonogram a priebeh *Koncepcie rozptylu a odsunu*. Tá sa realizovala prostredníctvom likvidácie osád a zvláštnymi subvenciami určenými na výstavbu nových sídlisk, čo v očiach majoritného obyvateľstva vyvolávalo nevôľu. Ďalej boli stanovené presné počty Rómov presídľovaných do Čiech, najčastejšie do priemyslových centier, kde bola možnosť zaradiť ich do pracovného procesu.

Udalosti konca 60. rokov v Československu otvorili aj priestor na prezentovanie dovtedy neprípustných myšlienok na akceptovanie rómskej etnicity. *Vznikol Zväz Cigánov -Rómov*, ktorý mal snahu združovať Rómov a zainteresovať ich na riešení vlastných problémov.

V časoch normalizácie (1973) bol zväz i pridružené výrobné družstvo *Butiker* rozpustený. V druhej polovici 70. rokov vznikla *Komisia vlády pre riešenie cigánskej otázky*, pričom problém sa chápal iba ako sociálny, bez akceptácie etnicity. Za účelom zníženia počtu nezdravej populácie boli rómske ženy súhlasiace so sterilizáciou finančne zvýhodnené.

Po roku 1989 sú Rómovia jednou zo sociálne najbezbrannejších skupín, ktorá pociťuje dopad transformácie spoločnosti a hospodársko-ekonomickej sféry.

Náčrtnutý prierez inštitucionálneho prístupu štátu k Rómom nám v nasledujúcej časti poslúži pri náčrte určení demografického správania sa rómskej populácie v Plaveckom Štvrtku.

Pri zostavovaní tabuľky sme pracovali s kartotékou narodených.

Vyhodnotením údajov v tabuľke č. 3 zisťujeme, že v obdobiach 1933-1938 a 1939-1944 je počet pôrodov pomerne porovnateľný. K 100 % nárastu pôrodnosti v Plaveckom Štvrtku dochádza v povojnovom období 1945-1950 a následne v prvej polovici 50. rokov. V období 1951-1956 je to oproti obdobiam pred druhou svetovou vojnou nárast o 326%. V nasledujúcich obdobiach už taký dramatický nárast pôrodnosti nezaznamenávame, vývoj je mierne kolísavý. Na porovnanie sme do tabuľky zaradili aj údaje o počte pôrodov za obdobie 1990-1995, pričom sa ukazuje, že v Plaveckom Štvrtku za toto obdobie došlo k poklesu pôrodnosti o takmer 30% oproti obdobiu 1981-1986.

Úmrtnosť detí do troch rokov je až na jednu výnimku vyrovnaná, pričom sa nevymyká lekármi i demografmi akceptovanej norme.

V období 1945-1956 má index úmrtnosti detí do troch rokov hodnotu 130.

Možno konštatovať, že povojnové obdobie 1945-1956 je obdobím radikálnejšieho nárastu pôrodnosti. Iba dôslednejším výskumom je tento jav zdôvodniteľný. Je možné, že ide

Tabuľka č.3

Obdobie	Počet pôrodov	Index rastu počtu narodených násobok	Index rastu počtu narodených v %	Úmrtie do 3 rokov
1927-1932	7			1
1933-1938	16	2,28	228	1
1939-1944	15	0,94	94	1
1945-1950	30	2,0	200	4
1951-1956	49	1,6	160	0
1957-1962	42	0,86	86	0
1963-1968	49	1,16	116	1
1969-1974	40	0,82	82	1
1975-1980	59	1,47	147	1
1981-1986	63	1,07	107	1
1990-1995	47	0,76	76	0

o reakciu na obdobie neslobody počas druhej svetovej vojny, ale i výsledok propopulačnej politiky štátu k sociálne slabším vrstvám.

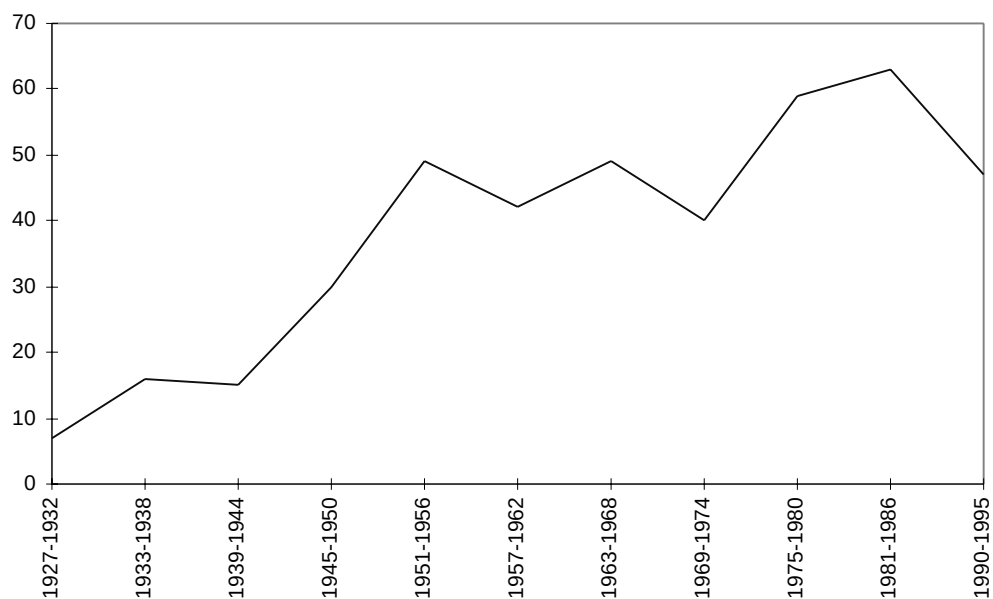
Počet detí – všetky matky

Ak sme v prvej časti venovali pozornosť deťom a prostredníctvom pôrodnosti sme sledovali demografické správanie sa rómskej populácie v Plaveckom Štvrtku v období 1895-1995, v druhej časti budeme venovať pozornosť matkám-rodíčkam.

Excerptá z matriky narodených a úmrtí zostavili kartotéku všetkých matiek. Kartotečný listok obsahuje meno a priezvisko matky (rodné priezvisko i priezvisko po sobáší), dátum narodenia a v chronologickom slede všetky deti a ich dátumy narodenia. Zaznamenali sme tiež manželov alebo partnerov, ktorými bolo uznané otcovstvo detí (každého dieťaťa). Kartotéku matiek sme zoradili chronologicky podľa dátumu narodenia matky. Pre ďalšiu prácu s údajmi sme na základe dátumov narodenia rozčlenili matky do skupín. Prvú skupinu tvoria matky narodené do roku 1910, ďalšie obdobia sú 1911-1920, 1921-1930, 1931-1940, 1941-1950, 1951-1960. Reprodukčné obdobia matiek narodených po roku 1961 pokladáme v súčasnosti za neukončené, preto tieto matky neuvádzame. Spolu sme získali údaje o 82 matkách, ktorým sa spolu narodilo 347 detí, z nich 333 prežilo tretí rok života. Údaje sme usporiadali do tabuľky.

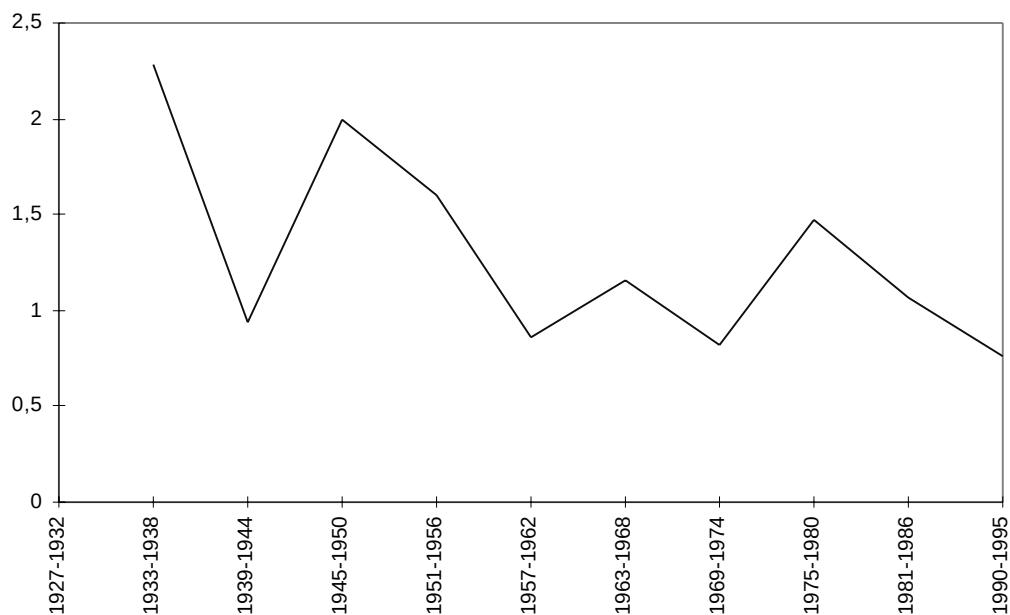
Pre porovnanie sme do tabuľky č. 3 zaradili aj údaje z tabuľky č. 1 o počte narodených detí a ich pohlaví.

V každom riadku uvádzame: celkový počet detí, ktoré sa v sledovanej lokalite narodili matkám narodeným v jednotlivých decéniách (z toho počet dievčat) – údaje sú získané z kartotéky počtu narodených.

Graf č. 5 Reálna pôrodnosť v logických intervaloch

Graf je vyjadrením reálnej pôrodnosti v logických intervaloch. Os x je členená na jednotlivé časové jednotky, os y zachytáva počet pôrodov.

Graf č. 6 Index pôrodnosti v logických intervaloch

Graf je grafickým znázornením indexu počtu narodených v logických intervaloch. Os x je rozdelená na časové obdobia a na os y sme zaznačili hodnoty indexu počtu narodených.

Porovnaním môžeme sledovať, akým smerom sa uberal život osady ako izolovanej jednotky. Čím väčšia zhoda medzi počtom detí a počtom rodičiek narodených v rovnakom decéniu, tým menšiu mobilitu obyvateľov osady predpokladáme. Ak by počet rodičiek bol podstatne nižší, treba hľadať pre tento jav vysvetlenie (migrácia, presídlenie, pohroma, vonkajší zásah). Ak je počet rodičiek vyšší ako počet detí, znamená to, že muselo dôjsť k migrácii do lokality. Porovnanie počtu dievčat narodených v jednotlivých decéniách s počtom rodičiek môže naznačovať správanie sa rómskych žien po uzatvorení partnerského zväzku v otázkach lokalizovania bývania novej rodiny (patri-matrilokalizácia, vylučujeme, že do osady sa prisťahuje úplne nová rodina).

Ďalej tabuľka obsahuje údaje o počte rodičiek, počte všetkých detí, ktoré sa týmto ženám narodili A a B počte detí, ktoré prežili tretí rok svojho života. Z týchto údajov sme vypočítali priemerný počet detí pripadajúcich na jednu rodičku A a B.

Tabuľka č.4

Generácie matiek	Počet všetkých detí	Z toho počet dievčat	Počet rodičiek	Počet všetkých A	detí prežívších tretí rok B	Počet detí pripadajúcich v rodine na jednu rodičku	
						A	B
1910	19	7	19	45	38	2,4	2
1911 - 1920	7	2	11	51	49	4,6	4,4
1921 - 1930	16	9	12	57	55	4,8	4,6
1931 - 1940	23	13	16	102	101	6,4	6,3
1941 - 1950	40	16	8	21	21	2,6	2,6
1951 - 1960	79	38	16	71	69	4,4	4,3

V prvom sledovanom období do roku 1910 (spadajú sem všetky matričné údaje, ktoré sa nám podarilo zozbierať s časovým ohraňčením 1910) sme zaznamenali narodenie 19 detí, z toho 7 dievčat. Získaním údajov o rodičkách sme zistili, že do roku 1910 rodilo 19 žien príslušných v Plaveckom Štvrtku. Z tohto údaja by sme mohli predpokladať, že všetky deti narodené v Plaveckom Štvrtku si tu aj založili svoje rodiny, čo by predpokladalo, že do lokality priviedli aj svojich partnerov. V období 1911-1920 sa v lokalite narodilo 7 detí (2 dievčatá), ale zaznamenali sme až 11 matiek rodiacich v Plaveckom Štvrtku, narodených v tomto decéniu. Pre túto disproporciu je možné hľadať vysvetlenie v presídlení niekoľkých rodín do lokality. Túto hypotézu je možné overiť iba etnologickým bádáním. V nasledujúcich obdobiach 1921-1930, 1931-1940, 1941-1950, 1951-1960 už počet pôrodov, teda počet detí narodených v Plaveckom Štvrtku prevyšuje počet rodičiek s trvalým bydliskom v Plaveckom Štvrtku. Ak v rokoch 1931-1940 sa narodilo 23 detí (13 dievčat), rodičiek bolo 16. Markantnejší rozdiel vidieť v obdobiach nasledujúcich, 1941-1950, zo 40 detí (16 dievčat) iba 8 rodičiek, 1951-1960 zo 79 detí (38 dievčat) iba 16 rodičiek. Možno konštatovať, že aj keď počet pôrodov stúpa, počet rodiacich žien v skúmanej lokalite zostáva pomerne stabilný.¹² Jav možno lepšie sledovať v grafickom vyjadrení.

Možno zhrnúť, že počet rodičiek, a teda azda aj mononukleárnych rodín v sledovanom období a lokalite je pomerne stály. Z tohto javu možno vyvodiť záver, že v lokalite rodí,

a teda tam zostáva žiť práve toľko obyvateľov, koľko je schopných v dostupnom okolí získať obživu? Alebo inak, ak na začiatku storočia si v lokalite založilo rodinu práve toľko občanov ako sa tam narodilo detí, v obdobiach 1941-1950 a 1951-1960 iba pätina z detí narodených v Plaveckom Štvrtku zostáva žiť v lokalite. V tomto smere predpokladáme odchod – odsťahovanie sa väčšieho počtu rodín. Nájst zdôvodnenie tohto javu je možné iba po dôkladnom etnologickom bádani. V tomto smere bude zaujímavé zdôvodnenie javu samotnými respondentmi. Na základe teoretických poznatkov predpokladáme cielené pôsobenie štátnej správy pri presídľovaní. Pokúsime sa vyhľadať aj príslušné archívne materiály. Bolo by zaujímavé sledovať sociokultúrne charakteristiky „presídlencov“.

Tabuľka obsahuje aj údaj počtu detí narodených rodičkám (A – všetky deti, B – deti preživšie tretí rok života). Údaj použijeme na výpočet priemerného počtu detí pripadajúcich v jednotlivých decéniách na jednu rodičku (A – všetky deti, B – deti preživšie tretí rok života). Zistili sme, že najmenej 2,4 a 2,6 všetkých detí pripadá na rodičky v obdobiach do 1910 a 1941-1950. Rovnako je to aj v prípade detí preživších tretí rok života. Najväčší počet detí pripadá na rodičky v období 1931-1940 až 6,4 všetkých detí a 6,3 preživších tretí rok života.

Rekonštrukcia rodín

Ďalším okruhom problémov, ktorému sa budeme venovať, je rekonštrukcia a určenie priemerného počtu detí v biologickej rodine, vek matky pri prvom a poslednom pôrode a iné. V konečnom dôsledku sa pokúsime popísať demografické správanie sa rómskej populácie v Plaveckom Štvrtku.

V našom prípade za biologickú rodinu pokladáme sobášených aj nesobášených partnerov, pričom matka porodila minimálne dve deti.¹³

Z kartotéky rodičiek sme vybrali tie, kde máme zaznamenané aspoň dva pôrody živonarodených detí.¹⁴

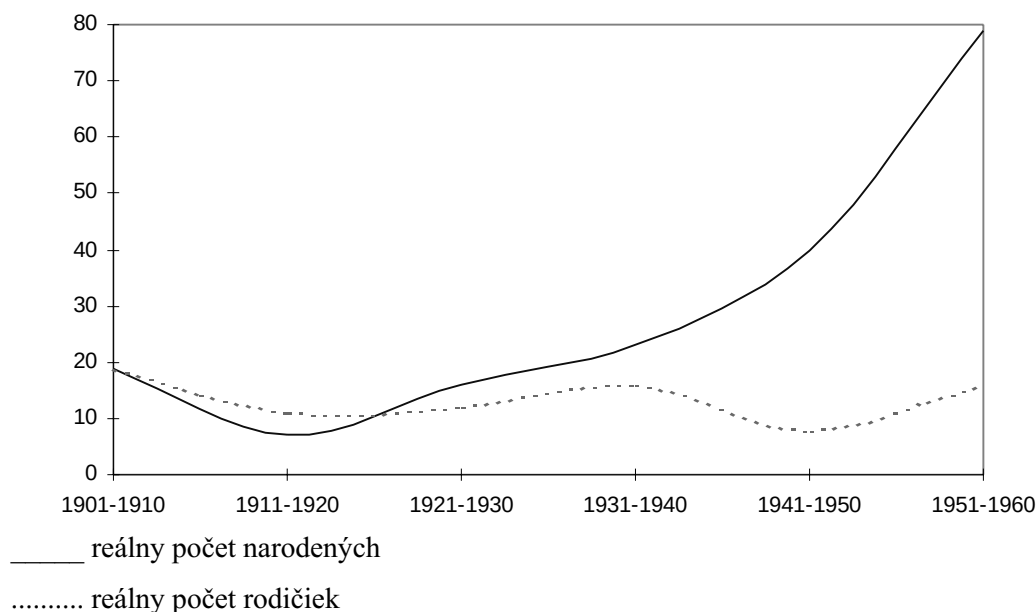
Matky sme podľa dátumu narodenia rozdelili do šiestich decénií. U matiek narodených v decéniách 1941-1950, 1951-1960 z biologického hľadiska ešte nemuselo dôjsť k ukončeniu reprodukčného obdobia. Nepredpokladáme však u nich väčší počet pôrodov, ktoré by údaje zmenili. Matky narodené v decéniu 1961 -1970 už započali s reprodukčným správaním, avšak ešte ani zďaleka toto neukončili.

Z údajov, ktoré máme k dispozícii, sa nám podarilo rekonštruovať 61 biologických rodín, v ktorých sa spolu narodilo 331 detí a z nich 328 prežilo tretí rok života.

Na prvom mieste v tabuľke č. 5 uvádzame počet biologických rodín a počet detí narodených v týchto rodinách (A – všetkých, B – preživších 3 rok života). Tieto údaje nám poslúžili na výpočet priemerného počtu detí pripadajúcich na jednu biologickú rodinu (A – všetkých, B – preživších 3 rok).

Z tabuľky č. 5 jednoznačne vyplýva, že od prvého sledovaného obdobia do 1910 až do decénia 1931-1940 sa priemerný počet detí v rodine zvyšuje. (A to tak u všetkých detí ako i u preživších 3 rok života.) Ak v prvom sledovanom období do 1910 na jednu rodinu pripadalo 4,1 preživších detí, v nasledujúcom období 1911-1920 je to 5,4 detí, v období 1931-1940 je to 7,6 detí. Počas obdobia 1911 až 1940 sa priemerný počet detí v rodine zvýšil o 3,5 detí, čo predstavuje nárast asi o 45%. V nasledujúcom období 1941-1950 priemerný počet detí pripadajúcich na jednu rodičku klesá na 2,7, čo je pokles asi o 65%. V nasledujúcom decéniu 1951-1960 počet detí pripadajúcich na jednu rodičku stúpa, má hodnotu 4,9.

Ak vo výskumoch v Plaveckom Štvrtku konštatujeme v rozmedzí do 1910 až do decénia 1931-1940 postupný nárast priemerného počtu detí v biologickej rodine, A. B. Mann konštatuje opak: „jednoznačne vyplýva, že priemerný počet detí v rodine neustále klesá vo

Graf č. 7 Porovnanie reálneho počtu narodených a reálneho počtu rodičiek

Tabuľka č.5

Generácie matiek	Počet rodín	Počet A- všetkých	detí B - preživších	Počet detí v rodine	
				A	B
1910	10	44	41	4,4	4,1
1911 - 1920	9	49	49	5,4	5,4
1921 - 1930	9	54	54	6	6
1931 - 1940	13	99	99	7,6	7,6
1941 - 1950	6	16	16	2,7	2,7
1951 - 1960	14	69	69	4,9	4,9

všetkých troch obciach, pričom sa tento výraznejšie znížil najprv v Spišskom Štvrtku (generácia matiek 1931 - 1940), v Spišských Tomášovciach (generácia matiek 1941 - 1950) a napokon v Bystranoch (generácia 1951 - 1960).“

Ak porovnáme priemerný počet detí v biologickej rodine v nami sledovanej lokalite a lokalitách na Spiši, zistíme, že v nami sledovanej lokalite je priemerný počet detí v každom decéniu nižší.¹⁵ Napríklad 1921-1930 v Plaveckom Štvrtku 6, v Bystranoch 8,3 (reálny 7,1), Spišské Tomášovce 8,4 – 7,6 a v Spišskom Štvrtku 8,3 – 7,1. V decéniu 1951-1960 však v Plaveckom Štvrtku priemerný počet detí v biologickej rodine je 4,9, zatiaľ čo v Bystranoch 7,4, ale v Spišských Tomášovciach 4,8 – 4,4 a Spišskom Štvrtku 4,5 – 4,4.

Vek rodičiek

Ďalším ukazovateľom, ktorý rozširuje naše poznatky o rómskej societe v Plaveckom Štvrtku, je vek rodičiek.

Z kartotéky narodených sme zostavili tabuľku č. 6 A, podľa jednotlivých období sme do nej vložili údaje o priemernom veku rodičiek. V decéniách pri jednotlivých pôrodoch sme sledovali aj počet rodičiek nad 35 rokov (vrátane) a počet rodičiek nad 40 rokov (vrátane), údaj vyhodnocujeme aj percentuálne. Vysoký pôrodný vek matky nesie v sebe nielen zdravotné riziká, ale predlžuje aj plodné obdobie ženy a naznačuje vyššiu reprodukciu. Dolnou hranicou reprodukčného obdobia je vek prvorodičky, v tomto smere sme zaznamenali počet rodičiek do 16 rokov (vrátane).

Tabuľka č. 6 A

Obdobie	Počet pôrodov	Priemerný vek rodičiek	Počet rodičiek nad 35 rokov	v %	Počet rodičiek nad 40 rokov	v %	Počet rodičiek do 16 rokov	v %
1895-1900	5	31,0	2	40	2	40	0	0
1901-1910	14	27,3	2	14,3	0	0	0	0
1911-1920	7	29,1	2	28,6	0	0	0	0
1921-1930	16	25,3	2	12,5	2	12,5	1	6,2
1931-1940	23	25,9	2	8,7	0	0	0	0
1941-1950	40	25,2	2	5,0	0	0	0	0
1951-1960	79	25,6	11	13,9	5	6,3	4	5,1
1961-1970	75	26,8	4	5,3	1	1,3	2	2,7
1971-1980	87	23,5	7	8,0	1	1,1	6	6,9
1981-1990	93	22,4	3	3,2	0	0	8	8,6

Zaznamenali sme postupné znižovanie priemerného veku rodičiek. Na začiatku 20. stor. bol priemerný vek rodičiek až 31 rokov, v polovici storočia to bolo 25,2 roka a v 90. rokoch 22,4 roka. Môže to znamenať, že sa postupne znižuje vek všetkých rodičiek, ale tiež tento jav môžeme pripisovať znižujúcemu sa počtu rodičiek starších ako 35 a 40 rokov (vrátane). Vývoj počtu rodičiek nad 35 rokov (vrátane) je nepravidelný. Počnúc obdobím 1901-1910 až do decénia 1941-1950 má pozvoľna klesajúcu tendenciu. V decéniu 1951-1960 zaznamenávame výkyv, a to na hodnotu 13,9% (z predchádzajúcej hodnoty 5%). Nasledujúce decéniá sú značne rozkolísané. Počet rodičiek starších ako 40 rokov (vrátane) je nízky v celom sledovanom období, od 0 do 1,3%. Iba v decéniu 1921-1930 dve zo 16 rodičiek boli staršie ako 40 rokov, čo predstavuje 12,5%. V decéniu 1951-1960 to bolo 6,3% rodičiek, čo je reálne 5 žien.

Signifikantnejší je vývoj počtu rodičiek mladších ako 16 rokov (vrátane). Smerom k súčasnosti zaznamenávame výrazný nárast rodičiek mladších ako 16 rokov. Ak v období od 1895 do decénia 1941-1950 bola v Plaveckom Štvrtku iba 1 rodička do 16 rokov (vrátane), v nasledujúcich decéniách to nie je ojedinelý jav. V decéniu 1951-1960 to predstavuje 5,1%, v decéniu 1961-1970 2,7%, v decéniu 1971-1980 6,9% a v decéniu 1981-1990 dokonca 8,6%. Ak trend pokračuje aj v súčasnosti, znamená to, že rodia čoraz mladšie matky. Na-

rastajúci počet rodičiek mladších ako 16 rokov má tiež podiel na znižujúcom sa priemernom veku rodičiek.

Tabuľka č. 6 B

Generácie matiek	Priemerný vek prvorodičky	Vek matky pri poslednom pôrode	Dĺžka plodného obdobia ženy
do 1910		31,5	
1911 - 1920	20,4	34,3	13,9
1921 - 1930	19,9	32,4	12,5
1931 - 1940	19,0	33,2	14,2
1941 - 1950	22,0	29,3	7,3
1951 - 1960	18,6	27,6	9,0
1961 - 1970	17,4		

Tabuľka č. 6 B odráža rovnako ako tabuľka č. 6 A vek matiek, avšak hlavný dôraz kladíme na matku rodičku a jej príslušnosť do generačnej skupiny na základe dátumu narodenia.

Na zostavenie tabuľky sme použili údaje z kartotéky matiek, pričom pracujeme s údajmi o matkách narodených v decéniách do 1910, 1911-1920, 1921-1930, 1931-1940, 1951-1960 a u matiek narodených v decéniu 1961-1970 uvádzame iba hodnotu priemerného veku prvorodičiek, keďže ich plodné obdobie ešte nie sú ukončené.

Zaznamenali sme pozvoľné znižovanie veku prvorodičiek, a to v decéniu 1911-1920 to bolo 20,4 roka, v decéniu 1951-1960 18,6 a v nasledujúcom období 17,4. Nepatrný výkyv v nastúpenej klesajúcej tendencii predstavuje údaj o matkách narodených v decéniu 1941-1950, ktorých vek pri prvom pôrode je 22 rokov. Sú to rodičky rodiace približne v rokoch 1961-1970. Pokles veku zaznamenávame aj u matiek narodených v decéniu 1911-1920, rodili svoje posledné dieťa priemerne vo veku 34,3 roka. Matky narodené v decéniu 1951-1960 posledný raz rodili priemerne ako 27,6 ročné. Oba údaje o priemernom veku matiek pri poslednom pôrode nám poslúžia na stanovenie priemernej dĺžky plodného obdobia matiek narodených v jednotlivých decéniách. Zisťujeme, že priemerné plodné obdobie rómskych žien v Plaveckom Štvrtku sa postupne skracuje. Ak pre matky narodené v decéniu 1911-1920 to bolo 13,9 roka, ženy narodené v decéniu 1941-1950 to bolo 7,3 roka.

Ak matka narodená v decéniu 1911-1920 porodila priemerne 4,6-krát za obdobie 13,9 roka, znamená to, že na každé tehotenstvo pripadá viac ako 3 roky. Matka narodená v decéniu 1941-1950 porodila priemerne 2,6-krát počas 7,3 roka, na jedno tehotenstvo pripadá 2,8 roka, teda približne rovnaký interval. Znamená to, že medzi donoseným počatím každej matky je zhruba trojročný interval. Ak by sa tento predpoklad potvrdil aj v praxi, znamenalo by to, že je možné predpokladať, že pôrodnosť rómskych žien v Plaveckom Štvrtku je regulovaná a vzhľadom k skracujúcemu sa priemernému plodnému obdobiu žien môžeme predpokladať pokles reálnej pôrodnosti, inými slovami demografickú revolúciu.

Údaje o veku rómskych rodičiek v Plaveckom Štvrtku sú porovnateľné s výsledkami výskumu na Spiši, pričom autor konštatuje: „...pokles pôrodov v hornej hranici reprodukčného obdobia (viac ako 40 rokov) klesá vo všetkých obdobiach, v súčasnosti sú tieto pôrody skôr zriedkavosťou, v budúcnosti budú azda úplne výnimočné...“¹⁶ Vývoj priemerného veku prvorodičiek v Plaveckom Štvrtku, v Bystranoch, Spišskom Štvrtku, Spišských To-

mášovciach má podobný priebeh. Zníženie veku prvorodičiek odvodzuje od nárastu počtu pôrodov v nízkom veku matiek. V Plaveckom Štvrtku sme sa nezaoberali rozložením prvopôrodov v sledovanej generácii matiek. Vzhľadom na nárast počtu prvorodičiek mladších ako 16 rokov sa môžeme k tomuto konštatovaniu prikloniť.

Pôrodnosť rómskych dievčat pred 16 rokom života je vážnym spoločenským problémom. Antropologické výskumy rómskej populácie na našom území naznačujú, že k po-hlavnému dospievaniu u rómskych dievčat dochádza neskôr (o 0,8–1 roka) ako u nerómskej populácie.¹⁷ Teda 16 ročné matky nie sú fyzicky a ani psychicky pripravené na rodičovstvo.

Záver

Popis a porovnanie vybraných demografických parametrov nám nedovoľuje jednoznačne sa prikloniť k záveru, že v rómskej populácii v Plaveckom Štvrtku nastal proces demografickej revolúcie, resp. časovo ju ohraničiť. V budúcnosti sa materiál pokúsime konfrontovať s výsledkami z vlastného terénneho výskumu a tiež archívnym materiálom získaným pre potreby *Komisie vlády pre riešenie cigánskej otázky*. Hľadáme tak možnosť, ako čo najkomplexnejšie spoznať život jednej rómskej komunity. Veríme, že poznanie v tejto oblasti bude užitočné nielen pre nás.

POZNÁMKY

- 1 JUROVÁ, A.: Rómovia na Slovensku. In: Demografický zborník príspevkov z Demografickej konferencie Bratislava 8. – 9. 12. 1995. Bratislava 1996.
- 2 Viacerí autori sledujúci prirodzený pohyb rómskeho obyvateľstva s časovo-priestorovým ohraničením konštatujú, že je predpoklad uplatnenia demografickej revolúcie. Podľa nej sa populácia spočiatku rozmnožuje pomaly, neskôr sa prírastky v jednotke času rýchlo zvyšujú. V určitej časovej jednotke sa rast začne spomaľovať a neskôr sa populácia kvantitatívne stabilizuje. Prvá perióda je charakterizovaná vysokou mierou úmrtnosti (vrátane detskej), druhá sa prejavuje znížením pôrodnosti i úmrtnosti. Podmienkou tohto vývoja je meniace sa hospodársko-ekonomicko-kultúrne prostredie, alebo inak závisí od agrárnej i industriálnej spoločnosti. K. Kalibová a Z. Pavlík uvádzajú, že v rokoch 1971-1980 došlo k významnej zmene, totiž k zníženiu počtu živonarodených detí pripadajúcich na jednu vydatú rómsku ženu zhruba o 10%. K poklesu plodnosti došlo predovšetkým v Čechách a výraznejší pokles bol i v nižších vekových skupinách. Tiež plodnosť ekonomicky aktívnych žien je nižšia. Z uvedeného vyplýva, že demografická revolúcia u rómskej populácie už prichádza do svojej druhej fázy, čo dokumentuje pokles úrovne plodnosti v určitých vekových skupinách. (KALIBOVÁ, K. – PAVLÍK, Z.: Možnosti demografie pri objasňovaní tzv. cigánskej otázky. In: Zpravo-daj KSVIEF ÚE a F ČSAV, Praha 1987.)
- 3 Bolo by zaujímavé zaoberať sa matričnými údajmi ako identifikačným činiteľom.
- 4 Administratívne bol Plavecký Štvrtok začlenený do okresu Bratislava-vidiek, v súlade s územno-správnym členením prijatým v lete roku 1996 je začlenený do okresu Malacky.
- 5 V uvedenej lokalite je najfrekventovanejšie priezvisko Zeman (asi 50%), ďalšie sú Salai-Salay, Bihar-Bihari, Jankovič, Polakovič, Galba.
- 6 MANN, A. B.: Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In: Demografie 34, 1992, s. 118.
- 7 Vzhľadom k tomu, že za základný porovnávací materiál výskumu pokladáme výsledky výskumu A. B. Manna, používame index počtu narodených.
- 8 Bližšie KALIBOVÁ, K. – PAVLÍK, Z.: c. d.
- 9 V 60. rokoch sa problém Rómov, označených ako „občania cigánskeho pôvodu“, riešil ako sociálny problém. Smerovali k nim finančné prostriedky s cieľom materiálneho pozdvihnutia (výkup chatrčí, prednostné prideľovanie bytov, bezplatné zaškoľovanie detí, bezplatné stravovanie detí, finančná sociálna výpomoc).

- 10 Vývoj pôrodnosti v lokalite Spišské Tomášovce vykazuje totožný priebeh, avšak s oneskoreným priebehom o jedno decénium. Toto konštatovanie platí pre pokles pôrodnosti v období 1971-1980, index počtu narodených je 0,9 (90%). Rovnako zaostáva aj maximálny nárast pôrodnosti v Sp. Tomášovciach zaznamenaný až v decéniu 1931-1940, kým inde ho zaznamenávame v rokoch 1921-1930. (MANN, A. B. 1992.)
- 11 V roku 1980 dojčenská úmrtnosť v SR dosahovala 15,5%. V rovnakom roku dojčenská úmrtnosť rómskych detí v SR bola 45,5%. Bližšie MLÁDEK, J.: Základy geografie obyvateľstva. SPN, Bratislava 1992, s. 84.
- 12 Iste je otázne, či taká malá vzorka postačuje na seriózne závery. Otvára sa však priestor pre možné etnologické bádanie.
- 13 A. B. Mann pri výskumoch na Spiši biologickú rodinu charakterizuje takto: „...za jednu rodinu pri tom počítame sobášenu i nesobášenu dvojicu partnerov, ktorí majú minimálne štyri spoločné deti...“ Naša skúsenosť ukazuje, že v Plaveckom Štvrtku sú rómske rodiny s dvoma deťmi. Na základe záznamov sa zdá, že sú rodiny s nízkym počtom detí a rodiny s 10-12 deťmi.
- 14 Matričné údaje sme doplnili aj údajmi získanými od respondentov.
- 15 Pozri pozn. č. 11, môže to mať vplyv na počet detí v rodine, ale nie na vývoj.
- 16 MANN, A. B.: c. d., s. 123.
- 17 Bližšie BERNASOVSKÝ, I. – BERNASOVSKÁ, J.: Somatický vývin detí školského veku. Prešov 1996.